

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Кафедра теорії і методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі

*До 100-річчя Національної
академії наук України*

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПОШУКИ

Збірник наукових праць

Випуск 14

Харків 2018

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Ломанова О.В. Проблема розвитку спостережливості молодших школярів у процесі навчання. Статтю присвячено питанням розвитку в учнів початкових класів спостережливості в процесі вивчення. У статті висвітлено погляди вчених на сутність і дидактичні можливості спостережливості, її роль на сучасному етапі, розкрито психолого-педагогічні особливості та передумови розвитку означеної якості особистості.

Ключові слова: молодші школярі, розвиток спостережливості, спостережливість молодших школярів.

Ломанова А.В. Проблема развития наблюдательности младших школьников в процессе обучения. Статья посвящена вопросам развития в учащихся начальных классов наблюдательности в процессе изучения. В работе освещены взгляды ученых на сущность и дидактические возможности наблюдательности, ее роль на современном этапе, раскрыты психолого-педагогические особенности и предпосылки развития обозначенной качества личности.

Ключевые слова: младшие школьники, развитие наблюдательности, наблюдательность младших школьников.

Lomanova A.V. The problem of development of observability of junior schoolchildren in the process of teaching The article is devoted to the development of students' initial classes of observation in the process of studying. The work of the article highlights the views of scientists on the essence and didactic possibilities of observation, its role at the present stage, the psychological and pedagogical features and the preconditions for the development of the indicated quality of personality are revealed.

Key words: junior schoolchildren, development of observance, observance of junior schoolchildren.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства відзначається підвищенням ролі людини в усіх сферах життєдіяльності. Тому

діагностування й розвиток ряду якостей особистості, що зумовлюють ефективність її діяльності та поведінки, дуже важливе. Одним із найважливіших завдань сучасної школи, визначених у законодавчих документах про освіту, є формування особистості учня, розвиток його здібностей, обдарувань, наукового світогляду. У вирішенні цього завдання виняткове значення має проблема розвитку в школярів спостережливості як необхідної особистісної якості, як уміння спостерігати довкілля, аналізувати його, вивчати та творити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку спостережливості має тривалу історію. Видатні представники класичної педагогіки і психології минулого (Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, Дж. Локк, К.Д. Ушинський та ін.) приділяли їй значну увагу, відзначаючи велику роль спостережливості в інтелектуальному розвитку дітей. В історичному генезисі поняття «спостережливість» пройшло складний шлях від ототожнення з «умінням спостерігати» до здібності, і, нарешті, нині воно однозначно трактується педагогами і психологами як якість особистості (риса характеру) і є однією з характерних ознак індивідуальних відмінностей між людьми.

У сучасних наукових дослідженнях проблемі розвитку дитячої спостережливості присвячені дослідження Б.Г. Ананьєва, А.І. Васильєвої, Н.І.Ветрової, М.Д. Левітова та ін. Проте вони здебільшого орієнтовані на дітей дошкільного віку. Недостатньо розкритими залишилися на сьогодні питання розвитку спостережливості дітей молодшого шкільного віку саме як якості особистості.

Мета: здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку спостережливості молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури з проблеми дослідження засвідчив, що на сучасному етапі розвитку науки спостережливість розглядається як складна якість особистості, що виявляється в умінні швидко встановлювати істотні та характерні ознаки об'єктів спостереження (предметів, явищ об'єктивної дійсності, їхніх змін та

взаємозв'язків) [3].

Поряд із поняттям «пізнавальний» інтерес у педагогічній літературі трапляється термін «допитливість», який визначається як недиференційована спрямованість дитини на пізнання оточуючих предметів, явищ, опанування діяльністю. Дитина хоче пізнавати, а що саме – не має значення, а пізнавальний інтерес – є самоцінність людини, без якої вона перестає бути особистістю. Виявляється у вибірковості, у бажанні пізнати щось нове, пояснити незрозуміле, заглибитись у сутність предметів і явищ. Він найбільш ефективно активізується в навчальній діяльності, засобами якої можна управляти процесом розвитку інтересів особистості.

Науковцями було виділено функціональні, операційні та мотиваційні складники спостережливості, розвиваючи які можливо здійснювати вплив на формування самої спостережливості.

Так, до функціонального компонента віднесено індивідуальні особливості сприймання учнів та особливості довільної перцептивної уваги. Операційний компонент – це зовнішній, дидактичний показник спостережливості, що охоплює три взаємопов'язані складники: загально-пізнавальні уміння; спеціальні уміння й наявні в довготривалій пам'яті школярів знання про спостережувані об'єкти. Головною особливістю спостережливості, що робить її якістю особистості, є мотиваційний компонент, який визначає розумову активність дітей у процесі спостережень і робить їх особистісно значущою діяльністю. До спонук розумової активності належать усвідомлені потреби, пізнавальні мотиви, стійкий інтерес та почуття й емоційність у ставленні до природничого матеріалу. Індикаторами мотиваційного компонента вважалися пізнавальна активність та емоційне ставлення школярів до природознавства.

Г.І. Щукіна виділяє в пізнавальному інтересі його емоційну забарвленість, інтелектуальну спрямованість, вольові дії.

Слід зазначити, що предметом пізнавального інтересу для дитини є не все, а лише те, що вона вважає необхідним, значимим, цінним, привабливим.

Пізнавальний інтерес може бути ситуативним, що виникає в процесі виконання певної дії й згасає з її завершенням та стійким, що є відносно постійною рисою особистості.

Умовно можна визначити такі стадії розвитку пізнавального інтересу:

- цікавість;
- допитливість;
- власне пізнавальний інтерес;
- теоретичний інтерес.

На стадії «цікавості» дитина орієнтується лише на зовнішню привабливість об'єкта, цікавиться певним питанням щодо нього, а одержавши відповідь, залишає спробу пізнавати його далі. Ця стадія є першим поштовхом до істинного пізнання. Допитливість характеризується прагненням дитини не тільки ззовні сприймати об'єкт, а й зрозуміти його внутрішній стан, структуру тощо. Виникає подив, захоплення, радість від пізнання. Це «активне бачення світу». Пізнавальний інтерес, який виникає надалі, характеризується пізнавальною активністю, вибірковістю, здатністю охоплювати причиново-наслідкові зв'язки, закономірності, відносини того, що пізнається. Теоретичний інтерес пов'язаний із прагненням до пізнання складних теоретичних питань чи проблем конкретної науки.

Важливим показником розвитку пізнавального інтересу є запитання, які найчастіше ставлять діти вчителю.

Ефективність формування спостережливості на різних вікових щабелях зумовлена різноманітними зовнішніми об'єктивними і внутрішніми суб'єктивними передумовами. До внутрішніх передумов розвитку спостережливості відносимо такі вікові особливості молодших школярів, як якісно новий рівень сприймання дітей 8-11 років, найвищий розвиток образної пам'яті, можливість розвитку сенсорно-перцептивних функцій, інтенсивний розвиток уваги і, головне, – становлення в цей період мотиваційної сфери, а саме пізнавальної мотивації. Зовнішніми передумовами розвитку спостережливості є ті, що не залежать від особливостей особистості учня, а

саме: рівень розвитку педагогічної науки й завдання сучасної освітньої практики; можливості природничого матеріалу в розвитку цієї якості особистості та усвідомлення вчителями значущості означеної педагогічної проблеми.

Висновки. У процесі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження було з'ясовано, що на сучасному етапі розвитку науки спостережливість розглядається як складна якість особистості, що виявляється в умінні швидко встановлювати істотні та характерні ознаки об'єктів спостереження (предметів, явищ об'єктивної дійсності, їх змін та взаємозв'язків). Під сутністю пізнавального інтересу розуміють вибіркову спрямованість особистості на процес пізнання з метою оволодіння сутністю того, що пізнається, психологічну природу якого складають функціональні, операційно-інтелектуальні та мотиваційні складники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении / под ред. Г.И. Щукиной. – М. : Просвещение, 1984. – 176 с.
2. Друзь Б.Г. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання / Б.Г. Друзь – К. : Радянська школа, 1978. – 126 с.
3. Коренева І.М. Психолого-педагогічні умови розвитку спостережливості у молодших школярів в процесі вивчення природничого матеріалу // Початкова школа– № 5. – 2002р. – С.41 – 42.
4. Остапенко О. Виховання у школярів інтересу до навчання / О. Остапенко // Рідна школа. – 2001. – № 4. – С. 10– 11.
5. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов / Г.И. Щукина – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.